

Rézexport Magyarországról Gdańskba a 16. sz. első felében

STANISŁAW GIERSZEWSKI

I. Az európai gazdasági életben a 16. és 17. század a keleti-tengeri kereskedelem korszaka volt és kétségtelen tény, hogy a Keleti-tenger mentén akkor a gdański kikötő vezető szerepet játszott. A város a 16. sz. első felében érte el fejlődésének csúcspontját, mint a lengyel kereskedelem legfontosabb központja. A kivitelben közvetítette a mező- és erdőgazdaság, valamint az állattenyésztés majd minden piacra szánt termékét. A gdański kikötőn keresztül hozták be a bort, gyümölcsöket, fűszereket, posztót és selymet, vásznat és csipkét, sőt és heringet.¹ A két utóbbit többek között az akkori Magyarország területére szállították. Onnan viszont, részben lengyelországi fogyasztásra, ill. felhasználásra, részben export céljaira gdański közvetítéssel bort és olyan fontos nyersanyagokat szállítottak, mint a réz és a vas. A Magyarországról Gdańskba irányuló exporttal azért érdemes és fontos foglalkozni, mert egy tengeri kikötő jelentősége mindig nagymértékben függ a felvevő piac nagyságától, azaz annak termelési potenciáljától és piaci lehetőségeitől.

Ismeretes, hogy a Magyarországgal folytatott lengyel kereskedelemről már részletes irodalom áll rendelkezésünkre, amely számos általános és speciális információt tartalmaz. Ebből megtudhatjuk, hogy milyen nagy jelentőségű volt Magyarország rézexportja Lengyelországon keresztül egész Európa számára. Mint Ember Győző Magyarország külkereskedelmére vonatkozó kutatásaiból kiderül, a magyar export főként Nyugatra irányult. Az

---

¹ *M. Bogucka*: Handel Bałtycki w życiu Polski i Europy XVI-XVII wieku, „Kultura i Społeczeństwo”, R. XVI. 1. szám, 71-72.

1542. évi vámkönyvekből látható, hogy a kereskedelemnek csak 9%-a ment északnyugat és alig 8%-a északra felé.² Mivel azonban igen valószínű, hogy számos árut vámmentesen szállítottak ki (meglepő, hogy épp az aranyat, ezüstöt és a rezet³), azaz anélkül hogy a vámkönyvekbe bevezették volna azokat, a problémát más forrásokra támaszkodva kell vizsgálnunk.

II. Vita tárgyát képezi, hogy milyen jellegű volt a Magyarország és Lengyelország közötti kereskedelem, amelyet a szakirodalom következetesen tranzitkereskedelemnek nevez. Rá kell mutatnunk arra, hogy ezt a fogalmat a 20. sz. elején J. Ptaśnik és S. Kutrzeba⁴ lengyel szerzők munkái vezették be, és később más szerzők átvették. A fogalom vitathatatlanul megállja a helyét, ha egy meghatározott területen át történő szállítás megjelölésére szolgál.⁵ Megfontolandónak tartjuk azonban használatát akkor, ha „tranzit”-on egyik országból a másikba irányuló olyan szállítást értünk, amely közvetítő helyeken történő átrakodás nélkül megy végbe. Ebben az összefüggésben nem értek egyet S. Kutrzeba álláspontjával, mely szerint a krakkói kereskedők közvetítő tevékenysége jellegzetes tranzitkereskedelem lett volna.

Mint ismeretes, és az említett szerzők munkáiból kiviláglik, a réz kivitele Magyarországból Lengyelországon keresztül lengyel, de nemcsak krakkói, hanem kislengyelországi (Nowy Sącz, Biecz,

---

² Gy. Ember: Zur Geschichte des Aussenhandels Ungarns im 16.-ten Jahrhundert, „Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae” 1960, 10–11. Ugyanő: Ungarns Aussenhandel mit dem Westen um die Mitte des XVI. Jahrhunderts, „Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa” c. kötetben, Köln-Wien, 1971, 86, többek között.

³ Gy. Ember: Ungarns Aussenhandel, 90.

⁴ S. Kutrzeba, J. Ptaśnik: Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego, „Rocznik Krakowski” XIV. 8. és 25. Lásd még S. Kutrzeba: Handel Krakowa w wiekach średnich na tle stosunków handlowych Polski „Rozprawy Akademii Umiejetnosci. Sprawozdania z poziadzeri Wydziału Historyczno-Filozoficznego”, t. 44. Seria II. t. 19, Kraków, 1903. 17, 24–25.

⁵ Mint pl. a lengyel király 1505. évi, a szabad átvonulásra vonatkozó ítéletében: „pro transitu et via libera” – F. Bujak: Materiały do historyi miasta Biecza (1361–1632), Kraków, 1914. 110. szám

Krosno, Sanok) kereskedők közvetítésével is történt, akik állandó kereskedelmi kapcsolatban álltak a felső-magyarországi városokkal. E közvetítés két szakaszban zajlott le: Krakkóból és a kis-lengyelországi városokból (mint J. Małecki kutatásaiból kiderül) rezeset, bort és magyar szilvát szállítottak a mazuriai és kujaviai városok kereskedői Gdańskba. Ezek a kereskedők közvetítették a hering szállítását is Krakkóba, ahonnan Magyarországra adták el.

III. Mivel ebben az esetben a lengyel kereskedők saját kereskedelméről (Eigenhandel) van szó, akik rendszeresen közvetítették a magyar importárúk eladását, amelyek egy részét Gdańskon keresztül exportálták, új megjelölést kellene találni.⁶

A kikötő befolyása alá tartozó terület megjelölésére a gazdasági irodalom a hátság (Hinterland) sajátos fogalmát használja, ami térre és időre egyaránt vonatkozik, azaz olyan területre, amelynek határain belül történik a különböző javak szállítása a kikötő és a közlekedési rendszer minden egyes pontja között. Néhány szerző legfontosabb ismertető jegyének tartja a legalacsonyabb szállítási és kirakodási költséget, azaz a legnagyobb nyereséget is.⁷

Vizsgálódásaink szempontjából nagyon fontos, hogy olyan területről van szó (a gazdasági szempontokon túl), amely a politikai határoktól függetlenül egy bizonyos pont vonzáskörébe tartozik.

IV. Nem célunk, hogy e vonzáskör pontos határait megvonjuk, ez több okból sem lenne lehetséges. Gdańsk hátságának kiterjedése áruajtánként is változott, és módosult a szállítási viszonylatoktól, az évszakoktól, a konjunkturális ingadozásoktól függően is: változások beállhattak egy éven belül is, nemcsak hosszú évek folyamán.

---

⁶ J. M. Małecki: Związki handlowe miast polskich z Gdańskiem w XVI i pierwszej połowie XVII wieku, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, 70-73, 87-91, 109, 115, 130, 141, 177.

⁷ Ld. T. Witt definícióját: Teoretyczne aspekty terminu „zaplecze portu”, „Gospodarka Morska” R. II. 1949, z. III, 254. Hozzá hasonlóan: S. Berzowski: Zaplecze i region, „Gospodarka Morska” R. II. 1949, z. IV. 382. A jövedelem kérdését hangsúlyozza S. Hilchech: Porty morskie, Warszawa, 1936, 42. és B. Kasprowiez: Podział ładunków między polskie porty morskie, „Gospodarska Morska” R I. 1948, z. I. 18.

Ezért szükségesnek tartjuk, hogy az egyes árukat egymástól elválasztva tárgyaljuk. Magyarország területéről Lengyelországba rezet, vasat, ökröt, szilvát és bort szállítottak, az ellenkező irányba pedig posztót, sót, ólmot és angolnát. Az ólmot, mint ismeretes lengyel bányákból felső-magyarországi kohókba szállították, hasonlóképpen a só is Magyarországra ment. A Magyarországról felhajtott ökröket lengyelországi fogyasztásra szánták és szárazföldi úton exportálták.⁸ Csak lengyelországi használatra, tehát nem további, Gdańskon keresztül történő export céljára szállították Magyarországról a bort a 16. sz. közepéig.⁹

Források igazolják a posztó, hering és réz importját Gdańskon át, többek között magyarországi használatra. Hiányoznak azonban az adatok a Gdańskból jövő külföldi posztó és hering magyarországi eladására vonatkozóan. A krakkói vámkamara 1509/10., 1533/34. és 1549/50. évi regisztereiből csupán az derül ki, hogy a lengyel hal legfontosabb vevői Bártfa, Késmárk, Kassa, Lőcse, Pozsony és Liptószentmiklós kereskedői voltak.¹⁰ Vannak azonban ismeretlen adatok is: az első ismeretlen a lengyel halimport, a második ismeretlen a magyarországi import nagysága. A heringet Magyarországra (éppúgy, mint a szilvát Magyarországról) nem

---

⁸ *K. Pieradzka*: Handel Krakowa z Węgrami w XVI w., Krakkó, 1935. 227, *R. Rybarski*: Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu, Warszawa, 1958, t. I. 69, *M. Małowist*: Górnictwo w średniowiecznej Europie środkowej i wschodniej jako element struktury społeczno-gospodarczych XIII-XV. w., „Przegląd Historyczny”, t. 63. 1972. z. 4. 590. Megemlítik a tiszafa kivitelét is Lengyelországba (1552). *O. R. Halaga*: Košice–Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275-1526), Košice, 1975, 41.

⁹ *S. Kutrzeba*: Wisła w historii gospodarczej dawnej Rzeczypospolitej, Warszawa, 1920, 29. *G. Komoróczy*: Uwagi na temat wywozu węgierskich win do Polski w XVI–XVIII w., „Rocznik Lubelski” t. III. 1960, 84-91. *E. Fügedi*: Dér Aussenhandel Ungarns am Anfang des 16. Jahrhunderts, „Der Aussenhandel Ostmitteleuropas...” c. kötetben, 69-70, 73. Ld. még: *O. R. Halaga*: Spojenia slovenských miest s Polskom a Rusou do 16 stor. „Historicke Studie” XI. 1966, 162. és *J. M. Malecki*: i. m. 82. és IX. táblázat.

¹⁰ *K. Pieradzka*: i. m. 230 és *R. Rybarski*: i. m. II. kötet, 174.

elsősorban a Visztulán, hanem szárazföldi úton szállították, még-hozzá kerülő utakon, Közép-Lengyelország városain keresztül. Ezért hiányosak a krakkói vámkamara feljegyzései. Ezen kívül he-ringet Kis-Lengyelországból éppúgy küldtek Cseh- és Morvaor-szágba, valamint Sziléziába is.¹¹

Véleményünk szerint a Magyarországra irányuló halexportot il-letően csak homályos feltevések lehetségesek. Feltételezhető, hogy Gdańsk felvevő piacának központját a szepességi városok képez-ték, határai azonban tovább, déli irányba nyúlhattak. Emellett szól Kassa részvétele a halkereskedelemben.

Több okból sem lehet arról beszélni, hogy Gdańsk vasforgal-mában Magyarország döntő szerepet játszott volna, jóllehet né-hány szerző azt állítja, hogy a vasat onnan a 15. és 16. században Gdańskba szállították.¹² Lengyelország, mint ismeretes, a vasat már középkorban Magyarországról importálta. A 16. század első felére vonatkozóan azonban nincsenek egyértelmű adatok. A Visztula-menti várkamara (Włocławek) által bejegyzett vasat Gdańskba vit-ték. A gdański vámkönyvekben bejegyzett vas származhatott Ma-gyarországból, Lengyelországból, de mindenekelőtt Svédországból. A vasat Svédországból importálták Gdańskba, újrakovácsol-ták és osmund vasként visszaexportálták.¹³

V. Minket mindenekelőtt Gdańsk rézszállító területe érdekel. Eltekintve a lengyelországi rézkitermeléstől, a rezet Gdańskba két magyarországi kitermelőterületről szállították, az ún. alsó-magyar-or-szági (Selmecbányával és Körmöcbányával, mint központokkal) és felső-magyarországi (Gölnicbányával és Szomolnokkal az élen) bányákból. Ezeknek az európai rézkereskedelem szempontjából fontos területeknek a kapcsolatai Lengyelországgal nincsenek ez ideig kellőképpen tisztázva. A szakirodalomban azt az egybehang-zó megállapítást találjuk, főleg az alsó-magyarországi területekre

---

¹¹ *J. M. Małeck*: i. m. 70-73, 87-91, 130-131, 141, 177, *R. Rybarski*: i. m. II. kötet, 79, 172-174.

¹² *R. Rybarski*: i. m. I. kötet 136, *B. Zientara*: *Dzieje małopolskiego hut-nictwa żelaznego XIV-XVII. wiek*, Warszawa, 1954. 158-160.

¹³ *Így H. Samsonowicz* is: *Badania nad kapitałem mieszczańskim Gdań-ska w II. połowie XV wieku*, Warszawa 1960, 26.

vonatkozóan (J. Vlahovič forráskutatásai), hogy a 15–16. század fordulóján éppen ott eszközölték a legnagyobb befektetéseket a bányászatba, és ennek megfelelően ott következett be a legnagyobb mértékű fejlődés is, hogy akkoriban ez a terület a világ rézkitermelésének legfontosabb centrumai közé tartozott. A nagytőkés Thurzók és Fuggerek (1495-1525), később (1546-ig) egyedül a Fuggerek vállalkozása révén nagy iramban haladt a kitermelés. Igazolható, hogy ennek a körzetnek Lengyelországba irányuló réz-exportja nagyobb jelentőségű volt, mint a felső-magyarországié.¹⁴

A gdański rézszállítások továbbra is magyarázatra szorulnak. Tény, hogy a 15. század végéről származó gdanski és a 16. századi (elblągi) vámkönyvekben a réz származását nem mindig tüntetik fel, mégis előfordulnak olyan megjelölések, mint „szepességi” „gölnici”, „szomolnoki”, vagy „schmolenci”, amelyek tehát a felső-magyarországi bányákra utalnak.¹⁵ Felső-Magyarország keleti részei és Gdańsk közti kereskedelmi kapcsolatok meglétét bizonyítja, hogy Gdańskban a 16. század közepe táján volt egy rozsnyói kereskedő cég, amelyik bányatermékekkel kereskedett. Hieronymus Krameier és egy másik gdanski polgár arra tett kísérletet, hogy maga investáljon a magyar bányászatba.¹⁶ Nem kizárt, hogy több példája is volt a Gdańsk és a felső-magyarországi terület közötti közvetlen kapcsolatnak. A gazdasági élet szempontjából különös jelentőségű volt Kassa város környéke, mint Gdańsk egyik szállító körzete és a 13. századtól Kelet-Európa fontos kereskedelmi központja. O. R. Halaga szerint a réztermelés itt a 16. század húszas éveiben a 15. század első feléhez képest jelentősen csökkent (Szomolnok). 1491-1525 között a kassai régió egész kereskedelme más irányt vett. E periódus végére az Északkal folytatott

---

¹⁴ K. Pieradzka: i. m. 143, 146.

¹⁵ Wojewódzkie Archiwum Panstwowe w Gdańsku (a továbbiakban: WAP Gd.). Vö.: W. Stark: Lübeck und Danzig in der zweiten Halbe des 15-ten Jahrhunderts, Weimar, 1973. 129. O. R. Halaga véleménye szerint (Košice–Balt, 190-191, 195.) ezek a 16. századra vonatkozóan csak technológiai, de semmi esetre sem származási megjelölések.

¹⁶ WAP Gd. 300, 53/1069 – 1550. márc. 6, 11. és jún. 11-i levelek.

kereskedelem feleannyi volt, mint a Délel folytatott, és a nyugati forgalomnak csupán egyharmadát tette ki.¹⁷

A rezet illetően azonban nehezen lehet ilyen számításokat végezni. Figyelembe kell venni, hogy a magyarországi rézexportot Észak felé nemcsak a Fugger–Thurzó-társaság szervezte, hanem Thurzó János a saját számlájára is. Mint ismeretes, Thurzó János a 15. század végén bányákat vásárolt a Szepességben (Szomolnok és Gölnicbánya környékén), illetve Besztercebánya környékén; ezek közül csak az utóbbiak kerültek a később alapított Fugger–Thurzó-társaság kezébe. Szerződésük értelmében a Thurzók vették át a Lengyelországgal és a Fuggerek a Nyugat-Európával és Velencével folytatott kereskedelmet. A megállapodást azonban nem tartották be. A Krakkó melletti Mogila rézkohói számára (amelyek csak a saját tulajdonában levő felső-magyarországi bányák rezet dolgozták fel) Thurzó János Besztercebánya vidékéről is vásárolt rezet. Hozzá hasonlóan, ellentétben a megkötött szerződéssel, a Fuggerek is szállítottak rezet Krakkón keresztül Gdańskba.¹⁸ Ezért feltételezhető, hogy a Magyarországról Lengyelországon át Gdańskba kerülő rézmenyiségnek nem az egésze származott a kelet-szlóvákiai bányákból.

VI. A források nem tartalmazzak semmiféle adatot a 16. század első felében Gdańskba szállított magyarországi réz összmenyiségére vonatkozóan, becslésre azonban mégis van lehetőség. Kiindulópont a Fuggerek Krakkón keresztül Gdańskba irányuló rézkivitelének adatai szolgálnak (kiegészítve a Thurzók kivitelére vonatkozó információkkal), valamint a Visztula menti vámkamara (Włocławek, Kujavia) regisztereinek számadatai. A Divéky Adorján és

---

¹⁷ Kassa szerepére vonatkozóan Id: *E. Fügedi*: Kaschau eine osteuropäische Handelsstadt am Ende des 15-ten Jahrhunderts, „*Studia Slavica*” II, 1956. Számos utalást találhatunk O. R. Halagánál is (Košice-Balt).

¹⁸ *J. Ptašník*: *Obrazki z przeszłości Krakowa*, Kraków 1902, 74, 79, *J. Vlachovič*: *Produktion und Handel mit ungarischen Kupfer im 16-ten und im ersten Viertel des 17-ten Jahrhunderts*. „*Der Aussenhandel Ostmitteleuropas...*” c. kötetben, 603, *D. Molenda*: *W sprawie badań huty miedzi w Mogile pod Krakowem w XV i XVI wieku*, „*Przegląd Historyczny*” t. LXVI, 1975. z. 3. 373-374.

M. Jansen által publikált adatok szerint a Fuggerek Krakkón át Gdańskba az alábbi rézmennyiséget szállították:¹⁹

	Mennyiség mázsában	Évi átlag
1495-1504	23 960	kb. 2 400
1504-1507	–	–
1507-1510	32 078	kb. 8 000
1510-1513	77 734	kb. 20 000
1513-1516	49 823	kb. 12 500
1516-1519	40 345	kb. 10 000
1519-1526	63 878	kb. 8 000

Idetartoztak a Thurzók saját számlára folytatott kereskedésének adatai. A szerződések szerint, amelyeket bevezettek Krakkó város tanácsának jegyzőkönyveibe, (természetesen nem hiánytalanul) a következő mennyiségű rezet szállították Gdańskba:²⁰

1510:	2233 mázsa
1512:	2200 mázsa
1513:	5103 mázsa
1514:	9337 mázsa
1515:	5439 mázsa
1517:	16357 mázsa

A későbbi adatok a wrocławweki folyami vámkamara regiszteréből származnak, amelyben a Gdańskba irányuló rézszállítmányok adatai a következők:²¹

---

¹⁹ *Divéky A.*: Felső-Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal, főleg a XVI-XVIII. században. Bp. 1905, 54 és *M. Jansen*: *Jacob Fugger der Reiche*. Leipzig, 1910, 156-158.

²⁰ *J. Ptaśnik*: *Obrazki...*, 77-78.

²¹ *Regesta theloniei aquatici Wladislaviensis saeculi XVI*. Id. *S. Kutrzeba* és *E. Duda*, Kraków, 1915, 453-455.

Év	Mennyiség mázsában
1537	464
1546	4 599
1555	10 458
1556	5 757
1557	240
1558	108
1561	90
1568	6 496
1569	630
1572	7 860
1573	300
1574	9 312

A Gdańskba irányuló szállításokra vonatkozó, regisztrált adatok nem teljesek, több okból sem. A felső-magyarországi rezet Dukla, Nowy Sącz, Nowy Targ, Biecz és Myślenice vámkamaráiban is regisztrálták és csak egy részük jutott Krakóba. A szállítmányok másik részét (mint ezt a fenti városok vámkamaráinak 16. századból származó adatai igazolják) kereskedők vásárolták fel, saját részükre vagy import céljából.²² Az árut északi irányba gyakran szárazföldi úton szállították.²³ A magyarországi réz egy része szárazföldi úton, mégpedig a következő útvonalon került Lengyelországba (Gdańskba) Cieszyn–Wrocław–Poznań–Toruń. W. Wolański becslései szerint a 16. század első felében Wrocławon keresztül évente kb. 12 ezer mázsa rezet (Magyarország évi termelésének kb. fele) szállítottak, a legnagyobb mennyiségben Szczecinbe.²⁴ A

²² R. Rybarski: i. m. II. kötet 220-223. Vö.: T. Ślawski, Produkcja i wymiana towarowa Biecza w XVI i XVII wieku, Rzeszów. 1968. 195.

²³ A wrocławdeki vámregiszterekbe általában csak a krakkói kereskedőket jegyezték be, a plocki, sánczi és lowiczi kereskedőket csak ritkán. (1537, 1568, 1572-74) – Regestra thelonei aquatici Wladislaviensis..., 453-455.

²⁴ M. Wolański: Schlesiens Stellung im Ostenhandel vom 15. bis zum 17. Jahrhundert, „Der Aussenhandel Osteuropas . . .” c. kötetben, 135. Vö.

Fuggerek Krakkó város tanácsával 1527-ben szerződésben biztosították a maguk számára a szabad rézszállítást nemcsak a Visztulán, hanem szárazföldi utakon is.²⁵

A szakirodalomban az a nézet az uralkodó, hogy a 16. században a rézszállítás a Visztulán jelentős mértékben növekedett, és hogy a legnagyobb mennyiségű rezet ezen az úton szállították Gdańskba.²⁶ Ebből kiindulva vizsgáljuk meg az 1510-1516 közötti évek számadatait. A Thurzók szerződéseiben szereplő mennyiség, amelyet bevezettek a krakkói városi tanács jegyzőkönyveibe, ha hozzászámítjuk a hiányzó évek becsléseink szerint lehetséges adatait, kb. 30 ezer mázsát tesz ki. Ha hozzáadjuk azt a 130 ezer mázsa rezet, amit ugyanazokban az években a Fuggerek Krakkón át Gdańskba szállíthattak, akkor becsléseink szerint 170 ezer mázsa körüli mennyiséget kapunk, amit akkoriban a Visztulán szállítottak Gdańskba. Ha feltételezzük, hogy a magyarországi rezet főként a Visztulán szállították, akkor ehhez a mennyiséghez hozzá kellene számítani a kis-lengyelországi városok szárazföldi szállítmányait is Gdańskba (becsléseink szerint az egész szállítmánynak egy negyede), valamint a Wrocławon, Poznańon és Toruńon keresztül szállított rezet is, amit sehova sem jegyeztek fel.²⁷ A Gdańskba irányuló rézszállítmányok összmennyiségét az 1510-1516 közötti években kb. 200 ezer, azaz évi átlagban kb. 30 ezer mázsára lehet becsülni.²⁸

Ahhoz, hogy a Gdańskba irányuló rézszállítást egészében jellemezhesük, az eddigieket ki kellene egészíteni a későbbi évek adataival, a wrocławweki vámkönyvek alapján.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nem az egész rézmennyiség jutott el Gdańskba, amit oda szállítottak. Egy részét már útközben, a Visztulán éppúgy, mint szárazföldi utakon értéke-

---

J. Vlachovič: Produktion ..., 605.

²⁵ *K. Pieradzka*: Handel Krakowa . . . , 160, 164.

²⁶ *Így J. Vlachovič*: Produktion..., 607. *O. R. Halaga*: Košice–Balt..., 293. *J. M. Matecki*: i. m. 134. *M. Wolański*: i. m. 135.

²⁷ Erről az útvonalról ír *J. Vlachovič*: Produktion ..., 605.

²⁸ 1495-1546 között Magyarországról Lengyelországba 467 941 mázsa rezet vittek ki. Ld. *J. Vlachovič*: i. m. 607.

sítették, mivel a lengyel belső piac jelentős mennyiségű rezet vett fel, különösen ebben a reneszánsz korszakban. A lakosság gazdag rétege nagyon kedvelte a rézedényeket. Rézből állítottak elő harangokat és fegyvereket, azzal fedték a templomokat és kastélyokat, használták érmeként és pénzként egyaránt. A rezet Krakkóban pl. Oroszországnak vagy Wilnónak is eladták (1523,1533).²⁹ A réz egy részét szárazföldi utakon Nyugatra exportálták, így pl. Krakkóból és Wrocławból további nyugati piacokra.³⁰

VII. Gdańsk tengerentúli rézkivitelére vonatkozóan a kikötői vámkönyvek szolgálnak adatokkal.³¹

Év	Mennyiség mázsában
1470/71	720
1475	229
1490	370
1491	320
1492	192
1530	1713

²⁹ Ld. *M. Bartkiewicz*: *Odzież i wnętrza domów mieszczańskich w Polsce w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974, 85. A *Wawrzyńczyk*: *Studia z dziejów handlu Polski z W. Ks. Litewskim i Rosją w XVI w.*, Warszawa, 1965, 65. S. *Mielczarski*: *Koszty transportu i ich wptyw na udział kupców w handlu zbożowym w Polsce XVI wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XIII. 1965. 2. szám, 270.

³⁰ *M. Wolański*: *Związki handlowe Śląska z Rzeczpospolitą w XVII wieku ze szczególnym uwzględnieniem Wrocławia*, Wrocław. 1961, 246.

³¹ *V. Lauffer* adatai: *Danzigs Schiffs- und Warenverkehr am Ende des XV.-ten Jahrhunderts*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins”, H. XXIII. 1894, 36 és *H. Samsonowicz*: *Handel zagraniczny Gdańska w drugiej połowie XV wieku (rejonizacja handlu na podstawie ksiąg cła palowego)*, „Przegląd Historyczny” t. 47, 1956. z. 2. 326. Az 1530-as év a vámkönyvek adatai szerint – WAP Gd. 300,19, 11. Az ott megadott mértékegységeket mázsára kellett átszámolnom. A megfelelő módszertani útmutatások megtalálhatók: *M. Małowist*: *Handel zagraniczny Sztokholmu i polityka zewnętrzna Szwecji w latach 1471-1503*, Warszawa, 1935, 40, 84. *W. Stark*: i. m. 129-131.

A 16. század első feléből (az 1530-as év kivételével) nem maradtak fenn a kikötői vámkönyvek, ezért biztos következtetésekre nem lehet jutni. A Gdańskba irányuló rézszállítás adataival összevetve, a 15. század végén a rézexportot növekedéséről beszélhetünk. A Magyarországról Gdańskba szállított réz egy részét Gdańskban helyi szükségletekre feldolgozták (J. Vlahovič adatai szerint az oda szállított rézmennyiség 14%-át.)³²

Kérdés, hogy a gdanski vámkönyvek adatai tartalmazzák-e az egész tengerentúlra irányuló magyar rézexportot. Bizonyos (a 16. század második feléből való elblági vámkönyvek alapján), hogy az elblági kikötőn keresztül is exportáltak magyar rezet (szepességit, libetbányait). Az sem kizárt, hogy a rézszállítmány egy része ballasztnak számított, és így nem regisztráltak.

A hajózás történetében ismeretesekek olyan esetek, amikor az áru a hajó nagyobb biztonsága érdekében ballasztként is szolgált. Így a középkorban a Bretagne-ból a Keleti-tengeren exportált só, vagy a 18. században a Nagy-Britanniába szállított lent, kendert, vagy orosz vasat ezért nem terhelték fuvardíjjal, vagy csak minimális mértékben. Az orosz vas – szemben a svédvel – azért jelentett nagy konkurenciát, mert könnyű áruk kiegészítéseként szállították. Svédországból pedig főleg fémeket szállítottak, így a szállítási költségeket nem mérsékelhették.³³

Gdańskban ugyanaz történhetett a rézszállítmányokkal, mint az oroszországi vassal. Ezt bizonyítják a tenger mélyéről kiemelt, 15. vagy 16. századból származó ún. rézteherhajók (a gdanski központi tengerészeti múzeum leletei), amelyeken viaszt és faárut találtak, azonkívül acél-, vas- és rézlemezeket a hajó alján, a rakomány alatt.³⁴ 1530-ban Gdańskból is rezet szállítottak egy könnyű rako-

---

³² J. Vlachovič: *Produktion...*, 607.

³³ M. K. G. Hildebrand előadása: *Le navire et l'économie maritime du Nord à l'Europe du Moyen-Age au XIIIe siècle*. Travaux du troisième Colloque International d'histoire maritime tenu les 30 et 31 mai 1958, Paris, 1960, 111-118.

³⁴ P. Smolarek: *Miedziowiec ...*, „Morze” R. XXXI/LII. 1976. 3. szám, 9. Vö: a múzeum igazgatójának nyilatkozatával: *Belka sezonu*, „Kultura”, 10. szám, 1976. márc. 7, 9.

mánnal (viasz, len és kender mellett) és nem gabonát. Ez a módszer több előnnyel is járt. Ha Gdańskban meg is vámolták a rezet, a Sund tengersizoron már vámmentesen vihették át, hiszen más áruk alatt elrejtve feküdt a hajófenéken. Ez a szállítási költségeket, különösen drága áruknál jelentősen csökkentette.³⁵ A réz ballasztként történt használatát bizonyítja (még ha a vámkamarában be is jelentették) a réz és vas idényjellegű kivitele. Az 1530. év adataiból kiderül, hogy csupán februárban és márciusban (a nagy viharok idején) Gdańskból az osmund-vas 3/4 részét, a vas 90%-át és a réz évi összes kivitelének 2/3-át exportálták. A fennmaradó mennyiséget a többi hónapban, augusztusig bezárólag szállították. Hasonló következtetések adódnak a włocławeki vámregiszter vizsgálatából is: az 1537-1574 közötti években bejegyzett rézrakományokat már a hajózási idény kezdetén (április-májusban) szállították Gdańskba. Ez arra utal, hogy külföldön a legnagyobb kereslet a réz iránt (éppúgy, mint a gabona iránt) az év első hónapjaiban mutatkozott. A szállítási feltételek is ezekben a hónapokban voltak a legkedvezőbbek, télen a szárazra fagyott utak, koratavasszal a magas vízállás miatt a Visztulán.³⁶ A rézrakományok nagy súlya következtében ezeknek a tényezőknek nagy jelentőségük lehetett.

M. Małowist véleménye, amely szerint a csekélyebb értékű svéd réz iránt Gdańsk szinte semmi érdeklődést sem mutatott, ellenőrzésre szorul. A 15. század mások felének számadatai bizonyítják, hogy az import nem volt elhanyagolható mértékű, s hogy ezt minden bizonnyal visszaexportálták, M. Małowist ezt jelentéktelennek tekintette.³⁷ V. Lauffer és H. Samsonowicz adataiból ezzel szemben kiderül, hogy 1470/71-ben Gdańskban főleg Svédországból, és részben más balti kikötőkből 1718 mázsa rezet importáltak, míg csupán 720 mázsát exportáltak. 1475-ben a behozatal 29 mázsát, a kivitel 229 mázsát tett ki, 1510-ben a behozatal 158 mázsa és a kivitel kb. 2000 mázsa. 1506-ban Gdańskba tenge-

---

³⁵ *L. Koczy*: Nowe źródła do dziejów handlu Polski na Morzu Bałtyckim, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” IV. kötet, 1937.

³⁶ *J. Dąbrowski*: Kraków a Węgry w wiekach średnich, „Rocznik Kra-kowski” t. XIII. 1911, 210. *K. Pieradzka*: i. m. 57-58, 60.

³⁷ *M. Małowist*: i. m. 40-41.

ri úton 803 mázsa réz érkezett.³⁸ A 15. század végén a Keleti-tenger mentén Lübeck játszott a fő szerepet a rézkereskedelemben. A Gdańskból szállított réznek ott kisebb jelentősége volt, mint a svédországi réznek. Az 1493-1495 közötti években a svédországi szállítmányoknak alig 7–13%-át érte el.³⁹ W. Stark kutatásai alapján ismeretes, hogy a Magyarországról származó rezet Gdańskból Lübeckbe szállították, legnagyobb részét azonban már a Keleti-tenger partvidékén áruba bocsátották.⁴⁰

Gdańskból a magyarországi réz főleg a nyugat-európai piacokra került, mindenekelőtt Antwerpenbe.⁴¹ Keresett áru volt azonban Spanyolországban és Portugáliában is.⁴² A nagy kereslet az európai piacokon a gdanski rézszállítmányok iránt azzal magyarázható, hogy ez jobb minőségű, drágább fajta réz volt. Gdańsk 1530. évi vámregiszterei ún. „rothkupferről” s „plechkupferről” beszélnek. A magyarországi bányákból tiszta rezet („gefrintkupfer” és „gaarkupfer”) szállítottak, amelyet kereskedelmi célokra a Gdańsk környéki rézkovács műhelyekben újrakovácsoltak.⁴³ Valószínűleg ezért lehetett a magyarországi versenyképes.

VIII. A magyarországi rézzel való gdanski kereskedelem fejlődési tendenciái a töredékes források ellenére egészen világosak. Bizonyos, hogy a 15. század utolsó negyedében a gdanski rézkivitel, a magyarországi rézkitermelés akkori válságának megfelelően

---

³⁸ V. Lauffer: i. m. 311-323. H. Samsonowicz: Handel zagraniczny Gdańska, 325-326.

³⁹ Közelebbi adatokat ld. M. Małowist: i. m. 21, 40. és W. Stark: i. m. 130-131.

⁴⁰ W. Stark: i. m. 133-134.

⁴¹ Így K. Pieradzka: i. m. 166, 202, O. R. Halaga is: Košice–Balt 293 és J. Vlachovič: Produktion..., 601, 604, 607.

⁴² S. Rahle: Danzigs Handelsbeziehungen zu Portugal und Spanien, „Danzigs Handel in Vergangenheit und Gegenwart” c. kötetben, H. Bauer és W. Millack kiadásában, Gdańsk. 1925, 118. Kestner: Danzigs Handel mit Portugal im 16-ten Jahrhundert, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins” H. 1. 1880, 97-98.

⁴³ WAP Gd. 300, 19, 11. Vö.: J. Vlachovič: Slovenská med' v 16. a 17. storočí, Bratislava. 1964, 35, 37 és O. R. Halaga: Košice–Balt, 191-193.

csökkent. Később a termelés növekedése, majd újbóli csökkenése figyelhető meg.

J. Vlahovič véleménye (a sundi forrásanyag alapján), hogy a Gdańskba irányuló magyarországi rézexport a 16. század közepe táján csökkent, kevéssé meggyőző.⁴⁴ Helyesebbnek tűnik J. Małeckí megállapítása, hogy a Krakkó és Gdańsk közötti kereskedelem már a század első negyedében csökkenést mutatott, mivel a rézkivitel Magyarországról Nyugat felé más utakon történt.⁴⁵ Ezt igazolja az a tény is, hogy a Fuggerek rézszállítása Gdańskba ugyanabban az időben visszaesett. Ez minden bizonnyal új idők kezdetét jelezte, amikor a svéd réz egyre erősebb és sikeresebb versenytársként jelentkezett az európai piacokon, és amikor a magyarországi rézet Hamburgba szállították egyre nagyobb mennyiségben.⁴⁶

Meg kell még említenünk, hogy a Gdańskba irányuló rézszállítmányok minimális mennyiségben valószínűleg lengyel rézet is (Checiny, Miedziana Góra) tartalmaztak. Minden arra utal, hogy lengyel rézet nagyobb mennyiségben csak a század második felében szállítottak Gdańskba, amikor Kielce rézkitermelése jelentősen megnövekedett.⁴⁷ Hogyan magyarázható különben a Gdańskba irányuló magyar rézszállítás 16. sz. második negyedében bekövetkezett visszaeséséről szóló tétel, ha ugyanazon időszakban a włocławeki vámkamarában a réz jelentős növekedését jegyezték fel?

---

⁴⁴ J. Vlachovič: Slovenská meď..., 119. Vö.: M. Małowist: Wschód a zachód Europy w XIII-XVI wieku. Konfrontacja struktur społeczno-gospodarczych, Warszawa, 1973, 258.

⁴⁵ J. Małeckí: i. m. 29.

⁴⁶ Pach Zsigmond Pál kutatásai a rézkivitelnek csak minimális csökkenését mutatják ki, Id.: The Role of East-Central-Europe in international Trade (16th and 17th Centuries), „Etudes historiques 1970, publiées à l'occasion du XIIIe Congrès International des Sciences Historiques par la Commission Nationale des Historiens Hongrois”, 1. kötet, Bp. 1970, 217-264.

⁴⁷ V. Pazdur: Górnictwo w Zagłębiu Staropolskim w epoce feudalnej, „Rocznik Światokrzyski”, I. kötet, 1962, 160.

Történészek egész sorának nagyszámú és alapos kutatásai igazolják, hogy ebben az időszakban Magyarország Európa legfontosabb rész szállítója volt. Ezért feltételezhető, hogy a felső-magyarországi kereskedők kapcsolatai Gdańskkal a 16. század első felében továbbra is fontos szerepet játszottak. A rézkereskedelem kiemelkedő jelentőségét Magyarország gazdasági életében bizonyítja, hogy exportjában a réz az első helyen szerepelt, s bizonyítja a rézfeldolgozás, a kézművesség gyors fejlődése is.

*

Stanislaw Gierszewski (1929-1993) lengyel történész tanulmánya eredetileg a Századok 1977. évi (111. évf.) 3. számában, az 534-543. old.-on jelent meg. Az újraközlésre a Századok szerkesztőségének engedélyével került sor (amiért e helyen is köszönetet mondunk), abban a reményben, hogy sikerül felkelteni a hazai kutatók érdeklődését a középkori gazdaságtörténetünk szempontjából fontos téma, a rézbányászat és rézkereskedelem iránt. Magyar részről ugyanis mindössze Paulinyi Oszkár tanulmánya (A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége, Bp. 1933.) említhető ebben a vonatkozásban, szemben a Gierszewski által is említett külföldi szerzőkkel. (A szerkesztő.)

Stanislaw Gierszewski (1929-1993).